

Yazılar:

G R A F İ K E R L E R M E S L E K K U R U L U Ş U

İnternet beyinlerimize ne yapıyor?

Google bizi aptal mı yapıyor?

Nicholas Carr

The Atlantic

Temmuz/Ağustos 2008

Çeviri: **Ash Merten**

“Dave, dur! Durur musun? Dur, Dave. Durur musun, Dave?” Stanley Kubrick’in *2001: A Space Odyssey* (2001: Bir Uzay Destanı) adlı filminin o meşhur ve tuhaf bir şekilde acıklı olan son sahnesinde süper-bilgisayar HAL, acımasız astronot Dave’e böyle yalvarmaktadır. Arızalı makine tarafından uzayın derinliklerine atılıp ölmekten kıl payı kurtulmuş olan Bowman, bilgisayarın yapay “beynini” kontrol eden hafıza devrelerini gayet sakın ve soğukkanlı bir şekilde kesmektedir. “Dave, aklım gidiyor,” der HAL umutsuzca. “Hissediyorum. Hissediyorum.” Ben de hissediyorum. Son birkaç senedir, birinin ya da bir şeylerin beynimle oynayıp durduğuna dair rahatsızlık veren bir his var içimde. Sanki sinirsel devrelerimi yeniden düzenliyor, hafızamı yeniden programlıyorlar. Aklım gitmiyor – en azından bildiğim kadarıyla – fakat değişiyor. Eskiden düşündüğüm şekilde düşünmüyorum artık. Bunu en yoğun şekilde bir şeyler okurken hissediyorum. Bir kitabın, ya da uzun bir makalenin içine dalıp gitmek bir zamanlar ne kadar da kolay olurdu. Zihnim anlatının akışına veya tartışmanın seyrine kapılıp gider, uzun nesir parçaları arasında dolaşarak saatler geçirirdim. Artık bu nadiren gerçekleşiyor. Şimdi konsantrasyonum iki üç sayfadan sonra dağılmaya başlıyor. Huzursuzlanmaya başlıyorum, ipin ucunu kaçıyorum, yapacak başka bir şeyler aramaya başlıyorum. Sanki

sürekli olarak beynimi metne geri dönmeye zorluyor gibi hissediyorum. Eskiden doğallıkla girebildiğim derin okuma hali şimdi artık bir mücadeleye dönüştü. Sanırım ortada neler döndüğünü biliyorum. On seneyi aşkın bir süredir, internette çok fazla vakit geçiriyor, araştırıyor, geziniyor ve bazen de internetin muazzam veritabanlarına katkıda bulunuyorum. Bir yazar olarak internet benim için tanrının bir lütfu olmuştur. Bir zamanlar kütüphanelerin arşivlerinde veya süreli yayın odalarında günler geçirmeyi gerektiren araştırmalar şimdi birkaç dakikadan fazlasını almıyor. Bir iki Google araması, hiperlinklere bir iki tıklama yaptıktan sonra, aradığım sözümona bir gerçeğe veya özlü söze ulaşabiliyorum. Çalışmadığım zamanlarda bile “web”in bilgi çalılıklarında eşeleniyor, e-postalar yazıyor, manşetleri ve “blog”ları tarıyor, videolar izliyor, “podcast”lar dinliyor veya bir “link”ten ötekine (hiperlinkler dipnotların aksine – ki bazen onlara benzetilebiliyorlar – ilgili çalışmalara işaret etmekle kalmıyor; sizi onlara doğru son sürat itiyorlar) sıçrayıp duruyor olmam kuvvetle muhtemel. İnternet, birçokları gibi benim için de, evrensel bir iletişim aracı, bilgilerin çoğunun gözlerimden, kulaklarıma, oradan da zihnime aktığı bir oluk haline geldi. Böylesine inanılmaz derecede zengin bir bilgi deposuna derhal erişim olanağına sahip olmanın avantajları çok fazla ve bunlar geniş çapta tanımlanmış ve hak ettikleri takdiri kazanmış durumdalar. *Wired* dergisinden Clive Thompson şöyle yazıyor: “Silikon hafızanın mükemmel uyanışı ... düşün dünyası için muazzam bir nimet olabilir.” Fakat bu nimetin de bir bedeli var. Medya kuramcısı Marshall McLuhan’ın 1960’larda dikkat çektiği gibi, medya yalnızca pasif bilgi kanallarından ibaret değildir. Düşünçenin malzemesini tedarik ederler, fakat aynı zamanda düşünce süreçlerini de şekillendirirler. Ve internet şu anda benim odaklanma ve derin düşünme kapasitemi kemiriyor gibi görünüyor. Artık zihnim bilgiyi internetin dağıttığı şekilde almayı bekliyor: yani çabucak akan parçalar halinde. Bir zamanlar kelimelerin

denizinde bir dalgıçtım. Şimdi JetSki kullanan bir adam gibi yüzeyde süratle ilerliyorum. Ve bu konuda hiç de yalnız değilim. Okumakla ilgili sıkıntılarımı dostlarım veya tanıdıklarımın paylaştığımda – ki bunların bir çoğu edebiyat dünyasından – çoğunluk benzer deneyimler yaşadıklarını anlatıyorlar. Webi ne kadar kullanırlarsa, uzun yazılara odaklanmak için o kadar mücadele etmeleri gerekiyor. Takip ettiğim bazı “blog” yazarları da bu fenomenden bahsetmeye başladılar. Çevrimiçi medya konusunda bir blog yazar Scott Karp kitap okumayı hepten bırakmış olduğunu yakın zamanda itiraf etti. “Üniversitede edebiyat okudum ve eskiden doymak bilmez bir okuyucuydum,” diye yazmış. “Peki ne oldu?” Cevap verirken bir spekülasyon yapıyor: “Ya bütün okumamı internette yapıyor olmamın sebebi okuma şeklimin değişmiş olmasından yani rahatlık ve kolaylık peşinde olmamdan kaynaklanmıyorsa, ya asıl değişen DÜŞÜNME şeklimse?” Tıpta bilgisayar kullanımı üzerinde düzenli olarak “blog”lar yazan Bruce Friedman de internetin kendi zihinsel alışkanlıklarını nasıl değiştirdiğini anlatıyor. “Artık webde olsun, basılı olsun uzunca bir makaleyi okuyup, özümseme yeteneğimi tamamen kaybetmiş bulunuyorum.” Uzun senelerdir Michigan Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde patoloji uzmanı olarak eğitim veren Friedman, yaptığımız bir telefon konuşmasında bu yorumuna biraz daha açıklık getirdi. Düşünmesinin “staccato” (kesik kesik ve kuvvetli) bir nitelik aldığını ve bunun internette kısa metin parçalarını çabucak tarama şeklini yansıttığını söyledi. “Artık Savaş ve Barış’ı okuyamıyorum,” diyerek bir itirafta bulundu. “Bu yeteneğimi kaybettim. Üç dört paragraftan daha uzun bir blogu bile kavramak zor geliyor. Hızla göz gezdiriyorum.” Anekdotlar tek başlarına fazla bir şey kanıtlamıyorlar. İnternetin bilişsel kabiliyeti nasıl etkilediğini kesin olarak ortaya koyacak uzun vadeli nörolojik ve psikolojik deneyleri halen beklemekteyiz. Fakat son zamanlarda yayımlanmış çevrimiçi araştırma alışkanlıkları üzerine University College London’dan bir grup akademisyenin yürüttüğü bir çalışma okuma ve düşünme biçimlerimizde önemli bir değişimin ortasında olabileceğimizi öneriyor. Beş senelik bu araştırma programının kapsamında akademisyenler, dergi makalelerine, e-kitaplara ve diğer yazılı bilgi kaynaklarına erişim sağlayan iki popüler araştırma sitesini – bunlardan biri İngiliz Ulusal Kütüphanesi tarafından, diğeri de Birleşik Krallık’a ait bir

eğitim konsorsiyumu tarafından idare ediliyordu – ziyaret edenlerin davranışlarını belgeleyen bilgisayar kayıtlarını incelemeye aldılar. Siteleri kullanan insanların “bir tür göz gezdirme faaliyeti” sergilediklerini, bir kaynaktan diğerine sıçrayıp, önceden ziyaret ettikleri bir kaynağa nadiren geri döndüklerini keşfettiler. Bir makalenin veya kitabın bir iki sayfasından fazlasını okumadan bir başka siteye “sıçramak” tipik bir davranış şekliydi. Bazen uzun bir makaleyi kaydediyorlardı, fakat daha sonra geri dönüp, gerçekten de bunu okuyup okumadıklarına dair bir kanıt yoktu. Çalışmanın yazarları şöyle bilgi veriyorlar: Kullanıcıların çevrimiçiye yaptıkları okumaların geleneksel anlamda okumalar olmadığı gayet açık; aslında yeni “okuma” biçimlerinin ortaya çıktığına, kullanıcıların çeşitli başlıkların, içerik sayfalarının ve özetlerin üzerinden yatay olarak “hızla tarama” yapıp, çabuk kazanımlara yöneldiklerine dair işaretler var. Hatta neredeyse öyle görünüyor ki, geleneksel anlamda okuma yapmaktan kaçınmak için çevrimiçi oluyorlar. İnternetteki metinlerin aynı zamanda her yerde mevcut olma özelliği sayesinde – ve cep telefonlarından mesajlaşmanın popülerliğine hiç değinmeyelim – bugün, televizyonun iletişim aracı olarak birinci seçeneğimiz olduğu 1970’ler veya 1980’lerde okuduğumuzdan çok daha fazla okuyor olabiliriz. Ama bu çok farklı bir okuma türü ve ardında da farklı bir düşünme tarzı – ve belki de yeni bir benlik algısı – yatıyor. “Bizi biz yapan yalnızca *ne* okuduğumuz değil” diyor Maryanne Wolf. Kendisi Tufts Üniversitesi’nde bir gelişim psikolojisi uzmanı ve *Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain* (Proust ve Mürekkep Balığı: Okuyan Beynin Hikâyesi ve İlimi) adlı kitabın da yazarı. “Bizi biz yapan *nasıl* okuduğumuzdur.” Wolf, internetin yaygınlaştırdığı okuma tarzının – ki bu tarz “etkinlik” ve “dolaysızlığı” her şeyden üstün tutmaktadır – matbaa gibi daha eski bir teknoloji uzun ve karmaşık edebi metinleri olağan bir şey olarak yaşamımıza soktuğunda ortaya çıkan derin okuma kapasitemizi zayıflatabileceğinden endişe duyuyor. Çevrimiçi okuduğumuzda “yalnızca bilgiyi deşifre edenler” olduğumuzu söylüyor. Bir metni yorumlama, dikkatimiz dağılmadan, derin okuma yaptığımızda şekillenen zengin zihinsel bağlantıları kurabilme yeteneğimiz bu eylem sırasında çoğunlukla devre dışı kalıyor. Okumanın insanoğulları için içgüdüsel bir beceri olmadığını

açıklıyor Wolf. Konuşmak gibi genlerimize kazınmış bir vasıf değil. Gördüğümüz sembolik karakterleri, anladığımız dile nasıl tercüme edeceğini zihnimize öğretmemiz gerekiyor. Ve okuma zanaatını öğrenirken ve pratiğe dökerken kullandığımız medya ve diğer teknolojiler de beyinlerimizin içindeki sinir devrelerini şekillendirmekte önemli bir rol oynuyorlar. Deneyler gösteriyor ki, ideogram (doğrudan bir kavramı veya nesneyi temsil eden resimli sembol) okuyucuları – mesela Çince gibi dillerde okuyanlar – yazılı dillerinde alfabe kullanan okuyuculardan çok daha farklı zihinsel devreler geliştiriyorlar. Bu farklılıklar beynin bir çok bölgesine, hafıza gibi, görsel ve işitsel uyaranları yorumlama gibi temel bilişsel fonksiyonlarına kadar uzanıyor. İnternet kullanımımızdan ötürü örülen devrelerin de, kitap veya diğer basılı kaynakları okuyarak örülenlerden farklı olacağını tahmin edebiliriz. 1882 senesinde Friedrich Nietzsche bir daktilo satın aldı – daha da net olmak gerekirse bir Malling Hansen Skrivekugle (yazar top). Görüşünü yitirmeye başlamıştı, gözlerini sayfaya odaklamak ona giderek daha çok acı veriyor, çoğu zaman korkunç baş ağrılarına sebep oluyordu. Yazılarını kısıtlamak zorunda kalmıştı ve çok geçmeden tamamen bırakması gerekeceğinden korkuyordu. Daktilo onu kurtardı, en azından bir süreliğine. On parmak daktiloyu öğrendikten sonra, gözleri kapalı vaziyette, sadece parmak uçlarını kullanarak yazabilir hale gelmişti. Kelimeler bir kere daha zihninden kâğıda dökülebiliyorlardı. Fakat daktilonun Nietzsche’nin yazıları üzerinde çok daha sinsi bir etkisi de oldu. Arkadaşlarından biri, bir besteci, yazı üslubunda bir değişiklik fark etmişti. Zaten az ve öz olan nesri çok daha sıkılaşmış, telgraf dilini andırır olmuştur. “Belki bu araç sayesinde yeni bir üsluba kavuşacaksın” diye yazmıştı bu arkadaş bir mektubunda ve kendi çalışmalarında “müzikal veya dilsel düşüncelerinin çoğu zaman kâğıt ve kalemin kalitesine bağlı olduğunu” belirtmişti. “Haklısın” diye cevap verdi Nietzsche, “yazı aletlerimiz düşüncelerimizin şekillenmesinde rol oynuyorlar.” Makinenin etkisi altında, diye yazıyor Alman medya akademisyeni Friedrich A. Kittler, Nietzsche’nin nesri “tartışmalardan aforizmalara, düşüncelerden kelime oyunlarına, retorikten telgraf tarzına” doğru değişti. İnsan beyni neredeyse sonsuz ölçüde biçimlendirilebilir özelliğe sahip. Eskiden zihinsel ağıımızın, kafataslarımızın içindeki 100

milyar sinir hücresinin aralarındaki bağlantıların, biz yetişkin olana kadar büyük oranda sabitlendiği düşünülürdü. Fakat beyin araştırmacıları bunun böyle olmadığını keşfettiler. George Mason Üniversitesi Krasnow İleri Çalışmalar Enstitüsü’nde nöroloji bilimi profesörü James Olds, bir yetişkin beyninin bile “çok plastik” bir yapıya sahip olduğunu söylüyor. Sinir hücreleri düzenli ve devamlı surette eski bağlantıları koparıyorlar ve yeni bağlantılar kuruyorlar. Olds’a göre “beyin anında kendi kendini yeniden programlama, işlev görme tarzını değiştirme becerisine sahiptir.” Daniel Bell’in “entelektüel teknoloji” adını verdiği, fiziksel kapasitemizden ziyade zihinsel kapasitemizi artıran araçları kullanırken, ister istemez bu teknolojilerin niteliklerini edinmeye başlıyoruz. 14. yüzyılda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan mekanik saat bunun son derece ilginç bir örneğidir. Tarihçi ve kültürel eleştirmen Lewis Mumford *Technics and Civilization* (Teknikler ve Uygarlık) adlı eserinde saatin nasıl “zamanı insan olaylarından ayırıştırıp, matematiksel olarak ölçülebilen sekanslardan oluşan bağımsız bir dünyaya olan inancın yaratılmasına yardımcı olduğunu” anlatıyor. “Bölünmüş zamanın soyut çerçevesi, hem eylem hem de düşünce için bir referans noktası haline gelmişti.” Saatin metodik tiktakları bilimsel zihni ve bilimsel insanı oluşturmaya yaradı. Fakat aynı zamanda bir şeyleri de alıp götürdü. MIT’de bilgisayar uzmanı olan merhum Joseph Weizenbaum 1976 tarihli *Computer Power and Human Reason: From Judgement to Calculation* (Bilgisayar Gücü ve İnsan Sağduyusu: Yargıdan Hesaplamaya) adındaki kitabında, zaman ölçme araçlarının geniş çapta kullanımından doğan dünya anlayışının “eskinin çok daha zayıflatılmış bir versiyonu olduğunu, çünkü eski gerçekliğin temelini oluşturan, hatta onu biçimlendiren doğrudan deneyimlerin inkârına dayandığını” gözlemlemiştir. Ne zaman yemek yiyeceğimize, çalışacağımıza, uyanacağımıza, yataktan kalkacağımıza karar verirken duyularımızı dinlemeyi bırakıp, saate itaat etmeye başladık. Yeni entelektüel teknolojilere uyum sağlama sürecimiz kendimizi kendimize açıklarken kullandığımız metaforların değişiminde de yankılanıyor. Mekanik saat geldiğinde, insanlar beyinlerinin “saat gibi” işlediğini düşünmeye başladılar. Bugün yazılımlar çağında, beyinlerimizin “bilgisayar gibi” işlediğini düşünüyoruz. Fakat nöroloji biliminin ifadesine göre,

değişimler metaforlardan çok daha derinlere inmektedir. Beynimizin plastik yapısı sayesinde, adaptasyon aynı zamanda biyolojik bir seviyede de gerçekleşiyor. İnternet bilişsel kapasite üzerinde oldukça geniş kapsamlı etkiler vaat ediyor. 1936’da yayımlanan bir makalede, İngiliz matematikçi Alan Turing, o zamanlar sadece teorik bir makine olarak var olan dijital bilgisayarın, başka herhangi bir bilgi-işlem aracının fonksiyonunu yerine getirmek üzere programlanabileceğini kanıtlamıştı. Ve bugün gördüğümüz budur. Ölçülemeyecek güçte bir bilgisayar sistemi olan internet, diğer entelektüel teknolojilerimizin çoğunu içine almaktadır. Haritamız, saatimiz, matbaamız, daktilomuz, hesap makinemiz, telefonumuz, radyomuz ve televizyonumuz olarak işlev görüyor. İnternet bir iletişim aracını içine alıp, özümsemediği zaman, o iletişim aracı internetin suretinde yeniden yaratılıyor. İletişim aracının içeriğine hiperlinkler, yanıp sönen reklamlar ve diğer dijital kıvrım zıvırlar sokuşturup, özümsemediği bütün diğer medyanın içerikleriyle etrafını bir zar gibi sarıyor. Örneğin yeni bir e-posta, biz bir gazetenin sitesindeki son manşetlere göz atarken gelişini haber verebiliyor. Sonuçta dikkatimiz dağılıyor ve konsantrasyonumuz bozuluyor. İnternetin etkisi bilgisayar ekranının dış kenarlarıyla da sınırlı değil. İnsanların zihinleri internet medyasının çılgın yamalı yorganına uyum sağladıkça, geleneksel medya da izleyicilerin yeni beklentilerine uymak zorunda kalıyor. Televizyon programları yayınlarına akan metinler ve “pop-up” reklamlar ekliyorlar, dergiler ve gazeteler makalelerini kısaltıyorlar, kapsüleleştirilmiş özetler veriyor ve sayfalarını kolay taranabilir bilgi lokmacıklarıyla dolduruyorlar. Bu sene Mart ayında, New York Times her sayının ikinci ve üçüncü sayfalarını makale özetlerine ayırmaya karar verdiğinde, Tom Bodkin bu “kestirme yolların” acelesi olan okuyucuların ağızlarına günlük haberlerin “tad”ını çalacağını, böylece sayfaları çevirip, makaleleri baştan sona okumak gibi “elverişsiz” bir yöntemden onları kurtaracağını açıklamıştı. Eski medyanın, oyunu yeni medyanın kurallarıyla oynamaktan başka çaresi kalmamış gibi görünüyor. Daha önce asla bir iletişim sistemi hayatımızda bugün internet kadar çok ve çeşitli rollere veya düşüncelerimiz üzerinde bu kadar geniş tesire sahip olmamıştı. Bununla birlikte internet hakkında yazılıp çizilen bunca şeye rağmen, bizi nasıl yeniden programladığı

konusu üzerine fazla düşünülmedi. İnternetin entelektüel etiği halen bir muamma. Nietzsche daktilosunu kullanmaya başladığı sıralarda, Frederick Winslow Taylor adındaki ciddi bir genç adam Philadelphia’daki Midvale Demir Çelik Fabrikası’na bir duraklı saat (kronometre) götürdü ve fabrikada çalışan makinistlerin verimliliklerini artırma amaçlı tarihsel önemi olan deneyler yürütmeye başladı. Midvale’in sahiplerinin onayıyla, bir grup fabrika işçisini yanına aldı ve onları çeşitli metal işleme makinelerinde çalıştırmaya başladı. Bu arada işçilerin her hareketini ve ayrıca makinelerin operasyonlarını da kaydediyor ve süre tutuyordu. Yapılan her işi küçük ve münferit adımlardan oluşan sekanslara bölerek, her birini yerine getirmenin farklı yollarını test etti. Taylor, bu şekilde her işçinin nasıl çalışması gerektiğini gösteren çok net ve kesin talimat kümeleri yarattı – bugün buna “algoritma” diyebiliriz. Midvale’in çalışanları bu yeni sıkı rejimden dolayı şikâyetlerini belirttiler, bunun kendilerini robotlara dönüştürdüğünü iddia ettiler ama fabrikanın verimi hızla zirveye tırmandı. Buhar makinesinin (lokomotif) keşfinin üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçtikten sonra, Sanayi Devrimi en sonunda kendi felsefesini ve filozofunu bulmuştu. Taylor’un sıkı endüstriyel koreografisi – kendisi buna “sistem” demeyi tercih ediyordu – ülkenin dört bir yanındaki imalatçılar tarafından benimsendi ve zamanla bütün dünyaya yayıldı. Maksimum hız, maksimum etkinlik, maksimum üretim peşinde olan fabrika sahipleri işlerini organize etmek ve işçilerinin işlerini yapılandırmak için zaman-ve-hareket çalışmaları kullanmaya başladılar. 1911 tarihli meşhur araştırma yapıtı *The Principles of Scientific Management* (Bilimsel Yönetimin İlkeleri)’nde Taylor amacını, herbir iş için “tek ve en iyi metod”u tanımlayıp benimsemek ve bu şekilde “mekanik sanatlarda göz kararıyla belirlenen kuralların yerini yavaş yavaş bilimsel yöntemlerin alması”nı sağlamak şeklinde açıklamıştı. Taylor takipçilerini şöyle temin ediyordu: geliştirdiği sistem bir kere bütün manuel işlere uygulandığı zaman, sadece sanayiye değil aynı zamanda toplumu da yeniden yapılandıracak, mükemmel etkinlik ütopyasını gerçekleştirecekti. “Geçmişte öncelikli olan insandı” diye bildirmişti, “gelecekte sistem öncelikli olmalı.” Taylor’un sistemi hâlâ büyük oranda bizimle; sanayi imalatçılığının etiğini oluşturuyor. Ve şimdi bilgisayar mühendislerinin ve yazılımcıların

entelektüel hayatlarımız üzerindeki giderek büyüyen güçleri sayesinde, Taylor’un etiği zihin âlemine de hükmetmeye başlamış bulunuyor. İnternet, bilginin etkin ve otomasyonlaştırılmış uygulamalarla toplanması, aktarımı ve yönlendirilmesi için tasarlanmış bir makine ve ona hizmet eden programcı orduları da “bilgi çalışması” olarak tarif etmeye başladığımız şeyin her bir zihinsel hareketini yerine getirmek için “tek ve en iyi metod”u – mükemmel algoritmayı bulmaya son derece kararlılar.

Google’ın Mountain View, California’daki ana merkez binası – Googleplex – internetin katedrali ve dört duvarının içinde pratik edilen din de Taylorizm. Google’un genel müdürü Eric Schmidt diyor ki burası “ölçüm biliminin etrafında kurulmuş bir şirket” ve yaptığı “her şeyi sistematize etmeye” çalışıyor. *Harvard Business Review*’e göre, Google kendi arama motoru ve diğer sitelerden topladığı davranışsal verilerle yüklü terabaytları kullanarak, günde binlerce deney yürütüyor ve insanların nasıl bilgi bulup, bu bilgilerden nasıl anlam çıkardıklarını kontrol eden algoritmaları geliştirmek için bu deneylerin sonuçlarından faydalanıyor. Taylor’un amele işi için yaptığını, Google zihnin işi için yapıyor.

Şirket, misyonunu “dünyadaki bilgiyi organize etmek, evrensel çapta erişilir ve kullanışlı kılmak” şeklinde açıkladı. “Mükemmel arama motorunu” geliştirmenin peşinde ve bunu “ne demek istediğinizi tam olarak anlayan ve tam olarak istediğinizi size veren” bir şey olarak tanımlıyor. Google’a göre, bilgi bir çeşit hammadde, madenlerden kazıp çıkarılacak ve endüstriyel yeterlilikler kullanılarak işlenebilecek faydacıl bir kaynak. Ne kadar çok bilgi parçacığına erişebilirsek, bunların özlerini de o kadar çabuk çıkarabiliriz ve düşünürler olarak o kadar verimli oluruz.

Peki bu nerede son bulacak? Stanford’da bilgisayar uzmanlığı dalında doktora yaparken Google’ı kuran dahi genç adamlar, Sergey Brin ve Larry Page, sık sık arama motorlarını yapay bir zekâya, doğrudan beyinlerimize bağlı olan HAL-gibi bir makineye dönüştürme arzularından söz ediyorlar. “En nihai arama motoru insanlar kadar, hatta onlardan da akıllı bir şey olacak”, diye konuşmuştu Page birkaç sene önce. “Bizim için arama üzerine çalışmak, yapay zekâ üzerine çalışmanın bir yolu.” Newsweek’le yaptığı 2004 tarihli bir röportajda, Brin şöyle söyledi; “Elbette, dünyada mevcut olan bütün

bilgiler doğrudan beyninize veya beyninizden daha zeki olan yapay bir beyne iştirilmiş olsaydı, çok daha avantajlı durumda olurdu.” Geçen sene, Page bilim adamlarının katıldığı bir konvansiyonda Google’ın “gerçekten de yapay zekâ inşa etmeye çalıştığını ve bunu çok büyük çapta yapmak istediğini” açıkladı.

Cepleri parayla dolu ve yanlarında bilgisayar uzmanlarından oluşmuş küçük bir ordu çalıştıran iki matematik dehasının böyle bir emele sahip olmaları gayet doğal, hatta takdire değer bir şey. Temelinde bilimsel bir ticaret kuruluşu olan Google, Eric Schmidt’in sözleriyle, “daha önce hiç çözümlenmemiş problemleri çözmek” için teknolojiyi kullanma arzusuyla harekete geçiyor. Ve şu anda mevcut olan en zor problem de yapay zekâ. Brin ve Page’in bu problemi çözen kişiler olmak istemeleri gayet normal, neden olmasın ki?

Yine de beyinlerimize ilaveler yapıldığı veya yerlerine yapay zekâlar konulduğu takdirde daha avantajlı olacağımızı böylesine kolayca varsaymaları oldukça tedirgin edici bir durum. Zekânın mekanik bir sürecin ürünü olduğuna, birbirlerinden yalıtılabilecek, ölçülebilecek ve en iyi şekilde istifade edilecek bir dizi münferit adımdan ibaret olduğuna dair bir inanca işaret ediyor. Google’ın dünyasında, çevrimiçi olduğumuz zaman girdiğimiz bu dünyada, düşüncenin bulanıklaşmasına fazla şans tanınmıyor. Muğlaklık içgörüyü açılan bir kapı değil, üstesinden gelinmesi gereken bir virüs. İnsan beyni daha hızlı bir işlemci ve daha büyük bir sabit diske ihtiyaç duyan eski model bir bilgisayardan başka bir şey değil.

Zihinlerimizin yüksek hızda çalışan bilgi işlemci makineler gibi işlev görmesi gerektiği fikri yalnızca internetin işleyiş mantığının içine yapılandırılmış bir şey değil, aynı zamanda bilgisayar ağının egemen ticaret modelini oluşturuyor. Webde ne kadar hızlı gezinirsek – ne kadar çok “link” tıklar, ne kadar çok sayfaya bakarsak – Google ve diğer şirketler hakkımızda bilgi toplamak ve bizi uygun reklamlarla beslemek için o kadar çok fırsatı ellerine geçirmiş oluyorlar. Ticari internet dünyasının bir çok mal sahibinin, biz bir “link”ten ötekine atlarken ardımızda bıraktığımız veri kırıntılarını toplamaktan kazandıkları bir pay var – ne kadar çok kırıntı toplarlarsa o kadar iyi. Bu şirketlerin istedikleri en son şey keyfi okumayı veya yavaş, odaklı düşünmeyi teşvik etmek. Dikkatimizi dağıtmak ekonomik yönden işlerine geliyor. Belki de ben fazla endişeleniyorum. Teknolojik süreçleri göklere çıkarma

eğilimi olduğu gibi, buna karşılık olarak her alet veya her makine için en kötüsünü düşünmeye yönelik bir eğilim de var. Plato’nun *Phaedrus*’unda, Sokrates yazının gelişiminden dolayı yakınıyordu. İnsanlar kafalarının içinde taşıdıkları bilgilerin yerine yazılı sözlere güvenmeye başladıkları zaman, diyalogu yürüten karakterlerden birinin sözleriyle, “hafızalarını çalıştırmayı bırakacaklar ve unutkanlaşacaklar” diye korkuyordu. Ve “doğru bir şekilde öğrenim görmeden yüklü miktarda bilgi alabilecekleri için”, “çok bilgili oldukları düşünülecek, halbuki gayet cahil olacaktı.” “Gerçek bilgelik yerine, bilgeliğin kibriyle dolup taşacaklardı.” Sokrates haksız değildi – yeni teknoloji gerçekten de onun korktuğu bu etkileri gösterdi – fakat ileriye görememişti. Yazma ve okumanın bilgi yaymak, yeni fikirleri kamçılar ve insanoğlunun (bilgeliğini olmasa da) bilgisini genişletmek yolunda yapacağı sayısız hizmeti öngörememişti. 15. yüzyılda Gutenberg’in matbaasının gelişyle, dişler yeniden gıcırdatılmaya başlandı. İtalyan hümanist Hieronimo Squarciaficio kitapların kolayca bulunabiliyor olmalarının entelektüel tembelliğe yol açacağından, insanları “daha az çalışkan” yapacağından ve zihinlerini zayıflatacağından endişe duymuştu. Diğerleri ucuza basılan kitapların ve büyük boyutlu sayfaların dini kurumların otoritesini sarsacağını, âlimlerin ve kâtiplerin işlerini değersizleştireceğini, isyankârlık ve sefahat yayacağını iddia ediyorlardı. New York Üniversitesi profesörü Clay Shirky’nin belirttiği gibi; “Matbaaya karşı belirtilen bütün görüşler doğru, hatta öngörülüydüler.” Yine de bu felaket tellalları basılı sözcüklerin insanlığa sunacağı sayısız nimeti hayal bile edememişlerdi. Yani, evet, şüphecililiğe şüphecilikle yaklaşmalısınız. Belki de interneti eleştirenleri yenilik karşıtları ya da nostaljik olarak addedip göz ardı edenler haklı çıkacaklar ve bizim hiperaktif, veri depolanmış zihinlerimizden entelektüel keşif ve evrensel bilgeliğin altın çağı doğacak. Hem sonra, internet alfabe değildir, matbaanın yerini alsa bile, çok başka bir şey üretiyor. Art arda sıralanmış basılı sayfaların teşvik ettiği derin okuma hali sadece yazarın kelimelerinden edindiğimiz bilgiler yüzünden değil, kelimelerin zihinlerimizde ateşlediği entelektüel titreşimlerden dolayı değerlidir. Bir kitabın sürekli ve dikkat dağılmadan okunmasının veya başka herhangi bir derin düşünme eyleminin açtığı sakin mekânlarda, kendi çağrışımlarımıza

ulaşır, kendi çıkarsamalarımızdan, kıyaslamalarımızdan faydalanır, kendi fikirlerimizi geliştiririz. Maryanne Wolf’un tartışmaya açtığı gibi, derin okuma derin düşünmeden ayırt edilemez. Eğer o sakin mekânları kaybedersek veya içlerini “içerik”le doldurursak, sadece kendi benliklerimizden değil, fakat kültürümüzden de bir şeyleri feda etmiş oluruz. Richard Foreman yakın zamanda yayımladığı bir denemesinde, nelerin riske atıldığını ayrıntılı bir şekilde tarif etmiştir: “Ben Batı kültürü geleneğinden geliyorum. Bu gelenekte ideal (benim idealim) son derece eğitilmiş ve düşüncelerini rahatça ifade edebilen bir kişiliğin karmaşık, yoğun ve katedrali andıran yapısıdır. Bu kişilik, içlerinde Batı’nın tüm mirasının kişisel olarak yapılandırılmış ve özgün bir versiyonunu taşıyan bir kadın veya erkektir. (Fakat şimdi) görüyorum ki hepimizin içinde (buna ben de dahilim) karmaşık içsel yoğunluğun yerini yeni bir benlik almış ve bu benlik aşırı bilgi yüklemesi ve ‘derhal erişilebilirlik’ teknolojisinin baskısıyla evrim geçirmektedir.” “Yoğun kültürel mirasın içsel repertuarı” bizden süzülüp gittikçe, diyerek sonuca varıyor Foreman, “tek bir düğmeye dokunarak erişilebilen o engin bilgi ağıyla bağlantı kurarken, geniş ve ince bir katman halinde yayılan krep insanlara dönüşme riskiyle karşı karşıyayız.” 2001’deki o sahne bir kâbus gibi peşimi bırakmıyor. Onu bu kadar dokunaklı ve tuhaf yapan şey, zihninin parçalara ayrılmasından dolayı bilgisayarın gösterdiği duygusal tepki: devreleri birbiri ardına karanlığa boğulurken duyduğu çaresizlik, astronota çocuksu yalvarışı – “Hissediyorum. Hissediyorum. Korkuyorum” – ve sonunda yalnızca masumiyet olarak adlandırılabilir bir hale geri dönüşü. HAL’in duygularını böylece ortaya döküvermesi filmdeki insan figürlerinin duygusuzluğuyla tezat oluşturuyor. Onlar adeta robot randımanı göstererek işlerini hallediyorlar. Düşünceleri ve eylemleri sanki önceden yazılmış gibi, sanki bir algoritmanın adımlarını takip ediyorlar. 2001’in dünyasında, insanlar o kadar makineleşmişler ki, içlerindeki en insancıl karakter olarak bir makine meydana çıkıyor. Kubrick’in karanlık kehanetinin özü bu: dünyaya dair anlayışımıza aracılık etmeleri için bilgisayarlar güvencikçe, yapay zekâ olarak yassılaştıran şey kendi zekâmız oluyor. ●

Siz beni dinlemeyin

Erik Spiekermann

Form 224, Ocak/Şubat 2009

Çeviri: Aslı Mertan

Yarının grafik tasarımcıları gelecek için hazırlar mı? Tasarım okulları işlerinin ehli mi? Tasarım eğitimi yeterince iyi mi? Aslında bu sorulara cevap vermek için en uygun kişi ben değilim çünkü bu mesleğin eğitimini görmedim. Bildiğim her şeyi yaparak öğrendim. İlk başlarda tasarım teorisi üzerine yarım yamalak bilgilerimi telafi etmek için uygulamalı tasarım metodlarını iyice kavramaya çalıştım; bu yüzden de artık kimsenin ilgilenmediği birçok şey hakkında oldukça çok şey biliyorum. Nasıl röprodüksiyon yapılacağını, fazla ışığa maruz kalmış bir negatfin nasıl basılacağını veya artık nesilleri tükenmiş dizgi sistemleri için el yazması metinlerin nasıl hazırlanacağını bana artık kim gelip de sorabilir ki? Öte yandan şunu söyleyebilirim ki, yavan grafik tasarımı pratiğinin sunabileceğinden çok daha fazlasını, sanat tarihi alanındaki

birikimim sayesinde edindim. Mesleğe dizgici, röprodüksiyon fotoğrafçısı veya bir marangoz, ya da isterseniz pastacı olarak başlayıp, teorik konulardaki eksikliklerini sözde-bilimsel ve gayet anlaşılabilir zırvallıklar anlatarak; veya yıllar önce gerilla grafik sanatının ön saflarında akademik meslektaşları korkudan titrerlerken, düşman müşterilere karşı nasıl yiğitçe savaştıklarını konu alan geçmiş kahramanlık hikâyeleriyle bizi sıkıntıya boğarak telafi etmeye çalışan tasarımcılardan biri gibi tanınmayı kesinlikle istemem. Senelerdir çeşitli kolej ve üniversitelerde ders veriyorum ve her zaman başlıca kaynağım, eğitsel veya teorik bir yaklaşımdan ziyade, pratik anlamdaki tecrübelerim olmuştur. Öğrencilerime söylediğim en temel şey, kendileri gidip işin özünü araştırmadan önce benim söylediğim hiçbir şeye inanmamaları. Araştırmadan kastım, mümkün olduğu kadar çok orijinal kaynağa bakmaktır. Çünkü “kes-yapıştır” döneminden çok daha önceki zamanlarda, meslektaşlar birbirlerini taklit ederlerdi ve bir dolu saçmalık bu şekilde tekrar edile edile, doğruluk ve geçerlik kazandı.

Eğitim daima gerçek hayat gibidir: gelecek oradadır ancak çok eşitsiz bir şekilde dağıtılmıştır. Dünyanın dört bir tarafında gerçekten işine heyecanla sarılan ve güncel kalmayı başaran öğretmenler var, bu kişiler tüm neşelerini ve tutkularını öğrencilerin tek bir şeyi anlaması için kullanıyorlar: öğrenmenin sonu yoktur. Tüm teknoloji ve elimizdeki tüm araçlar en nihayetinde eskiyecek ve tamamen terk edilecek. Yani meselenin özü mesleki eğitimden çok yetişkin eğitimidir. Bilmeniz gereken her şeyi gözlem yaparak, sorular sorarak, nesneleri kurcalayıp, parçalarına ayırarak ve bu parçaları tekrar bir araya getirerek, kendi kendinize öğretebilirsiniz. Öğretmenler bunda size yardımcı olabilirler ama önce size güven vermeleri gerekir. Ancak kendileri de içlerinde hâlâ öğrenme isteği duyuyorlarsa, bunu yapabilirler. Benim tasarım okullarıyla haşır neşir olduğum zamanlardan bu yana prensipte hiçbir şey değişmedi. Tüm dünyada gözlerini ve kulaklarını hayata karşı dört açan öğrenciler var, fakat bir yandan da hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin arasında iflah olmaz kariyer ve şöhret meraklıları da bulunuyor. Yine de

bir avuç öğretmen ve öğrenci, çok emek ve gayret sarfederek, bilgi edinerek ve kendilerini adanarak, akademik bürokratların hayal edebileceklerinden çok daha fazlasını birlikte başarabilirler. ●

Erik Spiekermann bir yazıtipi tasarımcısı ve bilgi mimarıdır. MetaDesign'in kurucusudur (1979) ve 2000 senesine kadar yöneticiliğini yapmıştır. Bugün EdenSpiekermann, Berlin/Amsterdam'ın ortağıdır.

www.spiekermann.com

İllüstrasyon: Alina Günther, www.alinagunther.ch

YAZILAR

Grafikerler Meslek Kuruluşu

Derneği adına sahibi

Yeşim Demir

Sorumlu Yayın Yönetmeni

Osman Tülü

Grafik Uygulama

Tipograf

Baskı

A4 Ofset

Para ile satılmaz. Tüm hakları saklıdır.

Grafikerler Meslek Kuruluşu Derneği

Ortaklar Caddesi, Bahçeler Sokağı 17/4

Mecidiyeköy 34394 İstanbul

Tel: (0212) 267 27 58

Faks: (0212) 267 27 59

info@gmk.org.tr www.gmk.org.tr